

REAȚII TRANSILVĂNENE LA EDICTUL DE TOLERANȚĂ IOSEFIN

TRANSYLVANIAN REACTIONS TO THE TOLERANCE ACT OF EMPEROR JOSEPH II

SUMMARY

The policy of religious tolerance promoted by Emperor Joseph II came to know a transformation in a restrictive sense, as the unforeseen reactions of the parishioners tended to overcome the limits of the liberties provided by the Tolerance Act. Particularly the provision concerning the six weeks religious training stirred the negative reaction of all Non-Catholic confessions, all the more because in the case of Protestant confessions it constituted a blatant defiance of their privileges as well as an undesired testimony of the preservation of the status as dominant religion held by Catholicism. In this way, the original principal of tolerance, which could not be resented by the members of these confessions, was put into practice in a completely lamentable way from their point of view. The present study aims precisely to present this attitude of opposition of those who had little motif to welcome the new orientation of the Imperial ecclesiastical policy.

Edictul de toleranță, promulgat de Iosif al II-lea la 8 noiembrie 1781, prin care suveranul urmărea „să transforme creștinismul, pentru toate confesiunile, care se dușmăneau până acum, într-o religie a iubirii”¹, a avut o însemnătate decisivă pentru evoluția raporturilor confesionale din Transilvania. Semnificației umanitarist-creștine i s-au adăugat motivații utilitariste de natură economică, cu deosebire intenția de a stopa emigrarea românilor ortodocși supuși persecuțiilor confesionale, și administrative, privind necesitatea înlăturării obstacolelor confesionale restrictive care împiedicau edificarea unei administrații unitare². Actul³ face apel, în introducere, la caracterul vătămător al constrângerii conștiințelor, în comparație cu utilitatea pentru religie și „obște” a toleranței, adecvate carității creștine, pentru a justifica introducerea acestei reforme în provinciile ereditare și în Ungaria. În cazul Transilvaniei, împăratul își afirmă dorința de a respecta prevederile diplomelor emise de predecesorii săi, care recunoscuseră libertatea religiilor recepte și toleranța pentru confesiunea ortodoxă; dată fiind însă vecinătatea provinciei cu Ungaria și necesitatea unei guvernări comune a întregului imperiu, el consideră necesar să facă cunoscute Guvernului Principatului „regulile îndreptătoare” privitoare la chestiunea toleranței. Un alt argument invocat în acest sens îl constituiau frecventele plângeri ale credincioșilor de diferite confesiuni, care fie dovedeau lipsurile existente în legislația Principatului, sau în reglementările antecesorilor săi, fie evidențiau faptul că, în anumite cazuri, aplicarea prevederilor acestora se făcea prin abaterea de la „adevărata îndreptare”⁴.

Edictul destinat Ungariei a fost emis la 25 octombrie și i-a avut în vedere pe credincioșii protestanți și pe cei ortodocși, lipsiți de dreptul exercitării publice a cultului și de drepturi civile⁵. Situația diferită din Transilvania, unde membrii celor patru religii recepte se bucurau deja de dreptul exercitării publice a cultului și chiar ortodocșii, ca tolerați, beneficiau de același drept, a motivat atitudinea de opoziție față de publicarea Edictului a Cancelariei Aulice transilvănene⁶. Pe de altă parte, consilierii catolici ai Cancelariei Aulice, ca și unii membrii ai Consiliului de Stat, printre care Kressel

¹ Apud Ferdinand von Zieglaue, *Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen in der Zeit Joseph's II. und Leopold's II.*, Wien, 1881, p. 8.

² Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, 1994, p. 252-253; Angelika Schaser, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială. Importanța edictului de concivilitate pentru orașul Sibiu*, Sibiu, 2000, p. 80. Gravitatea problemei emigrării o sesizase chiar împăratul în cursul călătoriei sale în Transilvania din anul 1773.

³ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj (în continuare ANDJC), *Fond Colecția de Documente Blaj* (în continuare *Col. Doc. Blaj*), nr. 645, f. 1r-3r; Ioan Lupaș, *Edictum Tolerantiae. 1781*, în *Transilvania*, an XLI/1910, p. 446-455; Mályusz Elemér, *Iratok a türelmi rendelet történetéhez*, Budapest, 1940, p. 285-290.

⁴ ANDJC, *Col. Doc. Blaj*, nr. 645, f. 1r; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 447. Argumentul referitor la plângerile credincioșilor apare și în versiunea destinată Ungariei, într-o enunțare mai succintă și fără a se face referire la o anumită legislație (Mályusz E., *op. cit.*, p. 272).

⁵ *Ibidem*, p. 270-276.

⁶ *Ibidem*, p. 277-278, referatul consilierului David Székely, din 26 septembrie 1781; p. 283, referatul consilierului Bánffy György, din 2 noiembrie, care menționează explicit existența a 5 confesiuni diferite: catolică, calvină, luterană, unitariană și „grecească neunită”, cea unită fiind integrată confesiunii catolice.

și Hatzfeld, și-au exprimat temerea că prin renunțarea la criteriul confesional pentru accesul în funcții și înlocuirea lui cu recrutarea pe baza meritului, catolicii își puteau pierde poziția privilegiată în favoarea protestanților⁷. Rezoluția imperială din 18 octombrie a luat în considerare obiecția, consimțind la omiterea din textul Edictului a acestei prevederi, ca prevedere obligatorie, așa cum apărea în varianta destinată Ungariei⁸. În cadrul acestor dezbateri, consilierul Tobias Gebler a adus în discuție și situația credincioșilor ortodocși, afirmând necesitatea emiterii unei dispoziții prin care să se transmită episcopului greco-catolic ordinul de a înceta oprimarea acestora⁹.

Textul Edictului transilvănean a fost rezultatul unei adaptări a variantei destinate Ungariei la condițiile specifice ale Principatului, sarcina fiind atribuită consilierului Bánffy György. În referatul său din 2 noiembrie¹⁰, acesta a condamnat cu deosebire utilizarea conceptului de „religio dominans”, cu referire la confesiunea catolică, ceea ce contribuia în viziunea sa mai degrabă la îngrădirea, decât la extinderea drepturilor confesiunilor protestante¹¹. Cu același prilej, Bánffy a susținut ideea că, în problema accesului la funcții, conform legislației transilvănene, candidații religiilor recepte, în mai mică măsură unitarienii, aveau șanse egale. Alte sugestii au avut în vedere privilegiile religiilor recepte: includerea în rândul acestora și a unitarienilor, care nu apăreau în textul Edictului ungar; aplicarea doar în cazul credincioșilor ortodocși tolerați a dispoziției privitoare la numărul de familii necesar pentru acordarea dreptului de edificare a unei biserici; eliminarea expresiei „privatum religionis exercitium”, în condițiile în care, în Transilvania, toate confesiunile, inclusiv cea ortodoxă tolerată, se bucurau de dreptul exercitării publice a cultului. Proiectul final elaborat de Bánffy, susținut și de Consiliul de Stat, a primit acceptul împăratului la 8 noiembrie. El reținea cele șase puncte privind principiile generale („regulae normativae”) ale rezoluției imperiale din 13 septembrie, care fuseseră introduse și în Edictul destinat provinciilor ereditare, promulgat la 13 octombrie¹², și în cel destinat Ungariei, ele având însă, în cazul Transilvaniei, doar o valoare informativă, de luare la cunoștință; dispozițiile complementare, obligatorii pentru Transilvania, au fost detaliate, în zece puncte, în cea de-a doua parte a Edictului.

Dispozițiile obligatorii pentru Transilvania au omis principiul accesului la funcțiile publice în virtutea meritelor, ca și drepturile civile conferite prin punctul 3 al Edictului destinat Ungariei, iar dreptul de edificare sau renovare a bisericilor și de instituire a preoților și slujitorilor bisericești era condiționat de existența numărului de o sută de familii doar în cazul ortodocșilor; românii de această confesiune obțineau totuși un câștig important, pentru că prevederile Edictului de concivitate din 22 martie 1781 le acordase deja posibilitatea de a achiziționa case și proprietăți pe *Fundus Regius* și în orașele săsești¹³. Punctele 2-3 au în vedere căsătoriile mixte și cu deosebire problema confesiunii în care trebuiau educați copiii proveniți din aceste căsătorii; în funcție de sex, ei urmau confesiunea părinților, cu excepția cazului în care mama era de confesiune ortodoxă. Erau privilegiate, pe această cale, religiile recepte, în defavoarea celei ortodoxe tolerate, după cum, în Edictul pentru Ungaria, fusese privilegiat catolicismul, în defavoarea confesiunilor necatolice¹⁴. Punctele 4-9 conțin diferite prevederi referitoare la sacramentul botezului (se confirma dreptul moașelor de confesiune necatolică de a-l administra), la asistența spirituală acordată bolnavilor și celor condamnați (preoții necatolici aveau deplina libertate de a administra ultimele sacramente propriilor credincioși), la dreptul

⁷ *Ibidem*, p. 278, 280.

⁸ „[...] intentionem meam unice illam esse, acatholicis in illis locis quasdam praerogativas quoad exercitium religionis suae concedere, ubi illis hactenus caruerunt, quin tamen in reliquis dominantis religioni catholicae faventibus constitutionibus quidquam immutetur, nil amplius obstat [...]”. *Ibidem*, p. 280.

⁹ *Ibidem*, p. 279, 282, intervențiile din 4 și 25 octombrie 1781.

¹⁰ *Ibidem*, p. 282-285.

¹¹ „[...] eine in Siebenbürgen zu Befolg- und Nachachtung publicirende Toleranz nicht nur allein ganz überflüssig, sondern auch mit denen gesetzmässigen Gerechtsamen der protestantischen Religionen nicht wohl vereinbarlich seie und selbe wieder E. M. a. h. Absicht mehr einschränken, als erweitern würde, nachdeme eine verwilligende Toleranz sowohl ihrem Namen als ihren Wirkungen nach die Praedominirung der katholischen Religion voraussetzen müsste.”

¹² Textul la Harm Klueing, *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen*, Darmstadt, 1995, p. 252-255, nr. 102.

¹³ M. Bernath, *op. cit.*, p. 247; A. Schaser, *op. cit.*, p. 71-77.

¹⁴ Mályusz E., *op. cit.*, p. 272-273, punctele 7-8, pentru Edictul destinat Ungariei. Principiul invocat aici era cel al „religiei dominante”: „[...] quod dominantis religionis praecipuum ac praerogativa esse dignoscitur”. În Edictul pentru Transilvania s-a înlocuit cuvântul „dominantis” cu „receptae”, iar în versiunile românești era invocată „alegerea și covârșirea legii cei primite” (ANDJC, *Col. Doc. Blaj*, nr. 645, f. 2v), respectiv „regula religiei rețepete și cinstea de a se cunoaște” (I. Lupaș, *op. cit.*, p. 452).

protestanților și ortodocșilor de a înființa școli proprii în care să fie educați copiii lor (în cazul că aceste școli nu puteau fi înființate din lipsa mijloacelor materiale, copiii lor puteau frecventa școlile catolice sau de altă confesiune, conform obiceiului în vigoare până atunci), la interzicerea colectelor și a oricăror contribuții solicitate credincioșilor cu prilejul vizitațiilor canonice, la convocarea sinoadelor doar cu acordul împăratului și după informarea prealabilă a acestuia cu privire la problemele care urmau să fie dezbătute¹⁵. Prin aceste reglementări statul urmărea să impună aplicarea efectivă a principiului toleranței religioase în aspectele concrete ale vieții religioase a diferitelor confesiuni din Transilvania, dar intenționa în egală măsură și subordonarea Bisericilor, intervenind în viața lor internă, așa cum o demonstrează mai ales ultima prevedere, referitoare la convocarea sinoadelor; eliminarea unor abuzuri privind colectele și contribuțiile solicitate credincioșilor justifica doar parțial această tendință. Punctul 10 înfățișează în mod concludiv esența politicii de toleranță: nimeni nu mai trebuia să fie persecutat pentru convingerile sale religioase, dacă nu încălca legile civile, decretele imperiale, sau nu tulbura liniștea publică; membrii tuturor confesiunilor trebuiau să se abțină de la defăimarea verbală, sau prin intermediul actelor și scrisorilor oficiale, a celor de altă confesiune.

Semnificația Edictului de toleranță pentru Transilvania, deși diminuată de distincția dintre principiile generale orientative și prevederile complementare obligatorii, a fost majoră, pentru că el a constituit o premisă a aplicării principiului egalității cetățenești¹⁶. Pentru ortodocși cu deosebire se deschidea calea emancipării, în spiritul concivității și al eticii creștine¹⁷. Acest fapt a devenit posibil, în condițiile omiterii din Edict a prevederilor privind accesul la funcții și egalitatea drepturilor civile, grație cadrului favorizant creat de Edictul de concivitate promulgat anterior, și de alte reglementări ulterioare¹⁸, precum recunoașterea formală a Bisericii ortodoxe. Noul concept de toleranță a reprezentat un pas înainte față de toleranța tereziană¹⁹ prin dimensiunea sa civilă, dar și prin încercarea de modificare a unei legislații nesatisfăcătoare și de corectare a abuzurilor semnalate în introducerea Edictului de toleranță.

Decretul Guvernului din 29 noiembrie, pornind desigur de la recomandările împăratului²⁰, explică spiritul în care trebuiau aplicate prevederile Edictului de toleranță de către membrii clerului secular și regular: preoții cu deosebire erau sfătuiți să dea dovadă de „moderație” și „adevărată toleranță creștină”, să evite orice prilej de „animozitate” și „disensiune”, să se abțină de la invective la adresa celor care nu împărtășeau credința catolică, să se preocupe în cea mai înaltă măsură de îndatoririle lor pastorale. Credincioșii trebuiau confirmați prin „învățătura cea pravoslavnică” („salutaris doctrinae”) în „singură mântuitoarea pravoslavnică credință” („sola salvifica religione”), iar cei „rătăciți” readuși alături de aceștia. Noțiunile utilizate reflectă aceeași concepție specifică Edictului, de supremație a catolicismului, de această dată sub aspect doctrinar. În versiunea românească, credința „pravoslavnică” se suprapune celei catolice, împărtășită doar de adepții confesiunii greco-catolice. Îndemnul la utilizarea în exclusivitate a mijloacelor de convingere spirituale pentru convertirea ortodocșilor a reprezentat însă un element pozitiv.

Consecința directă a politicii de toleranță a constituit-o decizia de desființare a proceselor de „apostazie”, prin decretul imperial din 16 ianuarie 1782²¹. Decretul a abolit orice pedeapsă pentru cei care doreau să treacă de la o religie receptă la alta dar, pentru a ușura revenirea celor care doreau să părăsească religia catolică, a stabilit ca aceștia să fie instruiți într-o mănăstire cu privire la „adevărul

¹⁵ În Edictul destinat Ungariei se prevedea și participarea la lucrările sinoadelor protestante a câte doi comisari numiți de împărat, unul catolic, iar celălalt aparținând confesiunii respective. Mályusz E., *op. cit.*, p. 275, punctul 17.

¹⁶ M. Bernath, *op. cit.*, p. 253.

¹⁷ Ernst-Christoph Suttner, *Die Toleranzgesetzgebung Joseph II. und die Orthodoxie im Habsburgerreich*, în Peter F. Barton (ed.), *Im Zeichen der Toleranz. Aufsätze zur Toleranzgesetzgebung des 18. Jahrhunderts in den Reichen Joseph II., ihren Voraussetzungen und ihren Folgen. Eine Festschrift*, Wien, 1981, p. 97; Pompiliu Teodor, *Tolerance and the Transylvanian Rumanians: from Maria Theresa to Joseph II.*, în Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta (editori), *Church and Society in Central and Eastern Europe*, Cluj-Napoca, 1998, p. 199.

¹⁸ Prin decretul gubernial din 30 ianuarie 1783, care a transmis decretul aulic din 8 ianuarie același an, s-a prevăzut ca la ocuparea funcțiilor să nu se mai țină cont de apartenența confesională, ci doar de aptitudinile și meritele personale ale candidaților. Apud F. von Zieglauer, *op. cit.*, p. 15.

¹⁹ Edictul utilizează în ambele cazuri același termen: „toleranță”, respectiv „suferire”, în traducerea românească manuscrisă.

²⁰ Textul decretului este aproape identic cu cel care a însoțit Edictul de toleranță pentru Ungaria, din 24 octombrie, adresat episcopilor regatului de Consiliul Locumtenențial la 29 octombrie 1781 (Mályusz E., *op. cit.*, p. 276).

²¹ Dumitru Stăniloae, *O luptă pentru ortodoxie în Țara Hațegului*, în *Anuarul Academiei Teologice „Andreiane” din Sibiu*, XV/1938-1939, p. 7; Mályusz E., *op. cit.*, p. 290-293.

creдинței”, timp de patru sau șase săptămâni, „cu moderația și blândețea potrivită religiei creștine”; după această perioadă, dacă persistau în hotărârea lor, ei aveau libertatea de a trece la altă confesiune. A fost interzisă prin același decret răpirea bisericilor oricărei confesiuni, sub pedeapsa de 200 de guldeni²². Rămâneau în vigoare reglementările privitoare la pedepsirea celor care „pre alții de la adevărata credință i-ar amăgi și i-ar trage”, chiar în cazul nobililor care ar încerca să impună iobagilor propria credință. Instrucția în doctrina catolică își schimba astfel semnificația devenind, dintr-o sancțiune, o tentativă de convingere conformă spiritului toleranței religioase, care proba însă o dată în plus statutul de confesiune dominantă al catolicismului.

Această reglementare a fost confirmată și detaliată prin decretul din 22 mai 1782, care a avut drept obiectiv esențial explicarea Edictului de Toleranță²³. Exprimându-și profunda neplăcere pentru interpretarea cu totul contrară intenției sale a Edictului, între alții și de neuniți, împăratul își justifica în preambulul decretului măsura de interdicere a proceselor de apostazie prin dorința de a contribui la „fericirea și libertatea rezonabilă” a supușilor săi, care corespundea și principiului toleranței; pentru a preveni însă schimbarea arbitrară a confesiunii, și mai ales împotriva celor care îndrăzneau să-i „seducă” pe credincioșii romano- și greco-catolici, el amintea decizia sa de condiționare a părăsirii Bisericii catolice prin efectuarea prealabilă a instrucției doctrinare de șase săptămâni. Noul decret a stabilit, în completarea celui anterior, obligativitatea acestei instruirii, cu o durată stabilită acum la șase săptămâni, ea trebuind să fie realizată într-o mănăstire de un preot catolic, în spiritul carității creștine, și certificată de un atestat eliberat de superiorul mănăstirii²⁴. Preoților celorlalte confesiuni li s-a interzis în mod strict să accepte în parohia lor pe credincioșii care nu posedau un asemenea certificat, sau să le acorde sacramentele²⁵. În cazul românilor care doreau să treacă la „schismă”, atât din cauza numărului mare al acestora, cât și datorită lipsei mănăstirilor, s-a prevăzut posibilitatea ca preoții să fie instruiți la sediul episcopal din Blaj; pentru credincioși episcopul greco-catolic urma să desemneze un cleric potrivit, care, prin probitate morală și învățătură, să-i poată instrui în mod suficient cu privire la adevărurile credinței, și chiar să cunoască mijloacele pașnice de a-i convinge să renunțe la hotărârea de schimbare a confesiunii. Schimbarea confesiunii nu putea fi acordată atunci când motivația era sustragerea de la o sancțiune, sau obținerea unei facilități în probleme matrimoniale ori de alt gen, după cum era prevăzut și în *Approbatæ Constitutiones*. Printr-o modificare în sens restrictiv a prevederilor Edictului de toleranță, s-a stabilit obligativitatea educării în principiile catolice a copiilor născuți înainte de schimbarea confesiunii părinților. Guvernul avea obligația să supravegheze și să investigheze, când era cazul, activitatea „seducătorilor” și să aducă la cunoștința tuturor prevederile decretului.

Semnificația restrictivă a conceptului de toleranță religioasă este evidențiată și în decretul din 24 mai 1782, destinat Ungariei și Transilvaniei²⁶. Împăratul își mărturisea și de această dată profunda dezaprobare cu privire la interpretarea, de către protestanții din provinciile ereditare și din Ungaria, a politicii sale de toleranță în sensul unei atitudini indiferente față de credința împărtășită de supușii săi, și chiar de încurajare a părăsirii Bisericii catolice. Referindu-se la principiile generale ale Edictului de toleranță, el observa că acestea nu avuseseră menirea de a prejudicia statutul catolicismului de religie dominantă, ci de a contribui la promovarea lui prin învățătură și adeziunea liber consimțită a

²² Apud Georg Michael Gottlieb von Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt. Ein Beitrag zur Geschichte Siebenbürgens im 18. Jahrhundert*, Hermannstadt, 1887, p. 13; F. von Zieglauer, *op. cit.*, p. 10.

²³ Arhiva Arhiepiscopală și Capitulară de Alba Iulia (în continuare AACAI, Fond Arhiva Episcopiei, *Actele Oficiului Episcopal* (în continuare AE – AOE), nr. 814/1782, f. 1r-2r; nr. 960/1782, f. 1r-4v.

²⁴ Asupra acestei prevederi Iosif al II-lea a revenit în decretul din 18 septembrie 1782, comunicat de Guvernul Transilvaniei la 22 octombrie același an, prin care a permis efectuarea instrucției religioase în parohii, de către un cleric desemnat de episcop, mai ales atunci când era vizată o întreagă comunitate, sau o mare parte a ei; autoritățile locale aveau datoria de a-i obliga pe cei reticenți să participe la această instrucție. Tot atunci a fost stabilită și retribuția instructorului la 2 florini pe zi, care trebuiau plătiți jumătate de credincioșii solicitanți, și jumătate de parohul catolic, considerat vinovat pentru insuficienta educație a credincioșilor săi (AACAI, AE – AOE, nr. 1355/1782, f. 1r-v).

²⁵ Conform decretului imperial din 2 octombrie 1782, comunicat de Guvernul Transilvaniei la 22 octombrie, trebuiau sancționați preoții confesiunilor necatolice care încălcau această prevedere (*ibidem*, f. 2r). Ca urmare a persistenței încălcărilor, la 6 noiembrie a fost emis un nou decret, cu un conținut similar, comunicat de Guvernul la 26 noiembrie; în plus, preoții necatolici erau avertizați să nu încerce convertirea credincioșilor catolici care nu-și încheiaseră stagiul de instrucție doctrinară (Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, Fond *Mitropolia Română Unită Blaj. Arhiva Generală – acte inventariate*, nr. 52/1782, f. 1r-v).

²⁶ ANDJC, *Col. Doc. Blaj*, nr. 649, f. 1r-3r (versiune românească manuscrisă). Conform instrucțiunilor de publicare, decretul trebuia tradus și tipărit „în toate limbile care să află în țările noastre”.

credincioșilor²⁷. Împotriva unor asemenea interpretări răuvoitoare, decretul a stabilit absoluta interdicție a utilizării oricăror mijloace de presiune sau intimidare pentru atragerea credincioșilor catolici la alte confesiuni; cei care încălcau această reglementare riscuau să fie acuzați și sancționați pentru insubordonare față de ordinele imperiale, prevedere care se regăsește și în partea finală a Edictului de toleranță.

Efectele nedorite ale politicii de toleranță printre românii din Transilvania l-au determinat pe Iosif al II-lea să emită, la 28 august 1782, un decret special, în zece puncte, destinat credincioșilor ortodocși și greco-catolici de aici, care a reluat, în esență, prevederile decretelor din 22 și 24 mai²⁸. El se plasa în continuitatea politicii de toleranță tereziene, care era corectată doar într-o măsură relativă prin raportarea la noua semnificație a toleranței, sub aspectul liberei exercitări a cultului ortodox, a dreptului de edificare a bisericilor, caselor parohiale și a școlilor, respectiv de instituire a preoților în condițiile prevăzute de Edictul de toleranță. Părăsirea Bisericii greco-catolice era acceptată numai în condițiile stabilite prin decretul din 22 și 24 mai, iar în virtutea aceluiași decret tulburările confesionale erau asimilate delictului de insubordonare civilă. În esență, toleranța semnifica recunoașterea situației de fapt a ortodocșilor, prin confirmarea proprietății lor asupra bisericilor și posesiunilor ecleziastice deținute la acea dată, fără a avea însă libertatea de extindere a acestei proprietăți prin câștigarea altora. Ulterior, această prevedere a fost interpretată într-un sens și mai restrictiv, subliniindu-se statutul recept al confesiunii greco-catolice, în comparație cu cea ortodoxă²⁹. Emis în urma altor decrete restrictive, ulterioare Edictului de toleranță, decretul din 28 august reflectă situația privilegiată a confesiunii greco-catolice, el devenind, pentru o lungă perioadă de timp, o referință fundamentală pentru soluționarea litigiilor dintre cele două confesiuni³⁰.

Atitudinea Bisericilor protestante a fost, în mare măsură, favorabilă politicii de toleranță, deși sistemul religiilor recepte le oferea acestora privilegii mai numeroase. Protestanții au întâmpinat cu bucurie Edictul de toleranță sperând că, prin prevederile sale, se pune capăt spiritului intoleranței și prozelitismului abominabil, iar politica ecleziastică imperială urma să renunțe la principiul constrângerii conștiințelor³¹. Cei mai îndreptății să dorească o asemenea schimbare erau, desigur, unitarienii³², a căror confesiune, supusă atâtor persecuții în perioada tereziană, nu fusese totuși nici măcar menționată în Edict. În ciuda acestui fapt, ei au reușit să construiască sau să renoveze un număr important de biserici și școli, iar în anul 1785 au primit permisiunea de a edita importanta operă *Summa Universae Theologiae Christianae secundum Unitarios* a teologului Mihály Szentábrahâmi Lombárd, apărută la Cluj, în anul 1787³³.

²⁷ Noțiunea de „religie dominantă” este tradusă în versiunea românească prin expresii precum „domnitoarea pravoslavnică Rîmleneasca Credință” sau „singura spășitoarea Rîmleneasca Credință”. Observăm că referința privitoare la acordarea toleranței pentru supușii care nu putuseră fi readuși „prin învățătură, și prin învingerea inimilor cea din lăuntru încă pînă acum în sînul domnitoarei sfintei bisericari” (*ibidem*, nr. 649, f. 2r) semnifică recunoașterea unei stări de fapt, nu și a permisiunii de părăsire a Bisericii catolice.

²⁸ AACAI, AE – AOE, nr. 1311/1782, f. 1r-3r; ANDJC, *Col. Doc. Blaj*, nr. 658, f. 1r-2v; Teodor V. Păcățian, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni în secolul XVIII*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III/1924-1925, p. 174-178.

²⁹ „[...] neuniții nesmintiți să se lase și să se fie, și de aici înainte [...], însă numai întru acelora carea de demult neuniți în pace le-au ținut, și le-au stăpînit, iar nu întru acelora care ei de la uniți cu sila, și cu puternicia le-au luat, dîndu-să slobozenie uniților ca unde ar scădea numărul neuniților de a nu putea ținea biserică să poată uniții a ceare biserică neuniților, pentru că uniții sînt priimiți în țară, iar neuniții numai suferiți, și pentru aceeaia despre bisericile, și fundușurile preoțești, din carea cu silnicie s-au scos popii cei uniți ca să li să întoarcă și pricinuitorii unii îndrăzniri ca aceeaia să se ceare, și să se pedepsească [...]”. *Milostive porunci împărătești în lucrurile bisericesti de la înălțatul împărat Iosif al doilea prin toate țările sale precum și în Ardeal pentru păciuire de obște și îndreptarea supușilor săi înainte date și vestite*, [Blaj, 1785], f. 4v, decretul imperial din 26 februarie 1783, comunicat de Guberniu la 18 martie.

³⁰ Este ilustrativ cazul unei copii a decretului eliberate pe baza originalului din arhiva Guberniului la data de 31 august 1832 (ANDJC, *Col. Doc. Blaj*, nr. 657, f. 1r-6r).

³¹ F. von Zieglauer, *op. cit.*, p. 8-10; Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*. II. Band. 1700-1815. *Von den Kuruzzenkriegen bis zur Zeit der Regulationen*, Hermannstadt, p. 273-274; Georg Adolf Schuller, *Samuel von Brukenthal*, Band II, München, 1969, p. 62.

³² Biserica unitariană a fost condusă în această perioadă de episcopii István Ágh (1758-1786) și István Lázár (1786-1811). Jakubiny György, *Romániai katolikus, Erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Gyulafehérvár, 1998, p. 52.

³³ Juhász István, *Das Edictum tolerantiae und das siebenbürgische Fürstentum*, în *Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde*, 7. Jahrgang/1984, Heft 1, p. 7-8; aici este menționat numărul total de 38 de comunități în care au fost edificate sau renovate biserici și școli în timpul episcopului István Lázár. Szentábrahâmi Lombárd, episcop al Bisericii unitariene (1737-1758), este considerat unul dintre cei mai importanți teologi ai protestantismului transilvănean din secolul al XVIII-lea (Zoványi Jenő, *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*, szerkesztette Dr. Ladányi Sándor, Budapest, 1977, p.

Edictul de toleranță și cel de concivilitate au stimulat construirea edificiilor de cult și în cazul Bisericii reformate³⁴, fiind ilustrativ cazul bisericii baroce din Sibiu, construite între anii 1783-1786³⁵. Conducerea Bisericii a fost exercitată de „Supremum Consistorium”, în care intrau și membrii de confesiune calvină ai Guberniului, susținători ai reformelor iosefine; în această perioadă, Consistoriul avea autoritatea limitată în esență la transmiterea dispozițiilor oficiale către episcop și cler³⁶.

Politica de toleranță, mai ales în varianta sa restrictivă impusă prin decretul din 22 mai 1782, a provocat însă și o puternică atitudine de opoziție în mediile reformate, care au încercat să conserve privilegiile propriei confesiuni, întemeindu-se pe principiul egalității în drepturi a religiilor recepte. Dintre reprezentanții acestei mișcări de opoziție s-au remarcat contele Teleki József, format în ambianța iluminismului moderat, ca elev al lui Bod Péter, contele Bethlen Pál, președintele Tablei Regești din Târgu Mureș, și iluministul Fogarasi Pap József, profesor al colegiului din același oraș³⁷. Nemulțumirile acestora la adresa decretului din 22 mai, prin care „sensul toleranței creștine fusese adus la cunoștința publică”³⁸, aveau în vedere cu deosebire reglementarea referitoare la instrucția doctrinară de șase săptămâni, însoțită frecvent de abuzuri și de refuzul eliberării atestatului doveditor al efectuării ei³⁹. Această chestiune a constituit punctul central al memoriului adresat împăratului la 20 septembrie 1782, în numele consistoriilor Bisericii reformate de confesiune helvetică și augustană⁴⁰. Revendicările considerate esențiale de purtătorii de cuvânt ai celor două confesiuni au fost rezumate aici în trei puncte, contrapuse prevederilor corespondente conținute în decretul imperial din 22 mai. În primul rând se solicita renunțarea la dispoziția privind obligativitatea instrucției religioase, echivalată cu o încălcare a principiului constituțional al egalei îndreptățiri a religiilor recepte, prevăzută în *Approbatæ Constitutiones*; celelalte două puncte vizau desființarea interdicției impuse preoților reformați de a-i accepta pe cei convertiți, condamnată ca o nouă încălcare a egalității confesiunilor, și recunoașterea dreptului celor care părăseau confesiunea catolică de a-și educa copiii în principiile noii confesiuni. Obligativitatea instrucției religioase, obiect prioritar al protestului, era în măsură să transforme lăcașurile monahale sau casele parohiale în care se efectua în locuri de detenție pentru răufăcători; pe de altă parte, în spiritul adevăratei toleranțe creștine, era respinsă cu indignare categorisirea actului de convertire la confesiunile necatolice drept „apostazie”⁴¹. În argumentare,

591-592; Molnár Lehel, *210 éve jelent meg Szentábrahám L. Mihály „SUMMA”-ja*, în *Unitárius Közlöny*, 8. évf., 6. szám 1997, p. 4; Jakubinyi György, *op. cit., loc. cit.*

³⁴ Biserica reformată a fost condusă în această perioadă de episcopii Péter Csernátoni (1773-1782) și Zsigmond Eperjesi (1782-1793). *Ibidem*, p. 48.

³⁵ Juhász I., *op. cit.*, p. 8-9. În predicile rostite cu prilejul *Tedeum*-ului inaugural din 26 noiembrie 1786, de profesorul colegiului din Aiud, Sámuel Szabó, și de primul paroh al comunității reformate din Sibiu, Ferenc Benkő, i-au fost adresate suveranului elogiuri pentru spiritul irenic al politicii sale de toleranță religioasă. Cele două predicii au fost publicate în anul următor pe cheltuiala baronului István Daniel și a soției sale Ana Mikes, convertită la calvinism în anul 1783 ca urmare a permisiunii personale a împăratului; suveranul a dispus însă ca educația fiicei sale, în vârstă de 13 ani, să fie încredințată surorii ei de confesiune catolică.

³⁶ *Ibidem*, p. 9-10.

³⁷ *Ibidem*, p. 10. Teleki József (1738-1796) a colaborat la redactarea memoriului din 29 aprilie 1781 al protestanților din Ungaria, considerat un act cu o influență determinantă asupra elaborării Edictului de toleranță (vezi și Zoványi J., *op. cit.*, p. 626). Fogarasi Pap József (1744-1784) a fost un savant reprezentativ prin preocupările consacrate teologiei și filosofiei (*ibidem*, p. 203).

³⁸ Observația pe marginea decretului a Consistoriului Suprem reformat, apud Juhász I., *op. cit.*, p. 12. Caracterul restrictiv al decretului este demonstrat și de faptul că această interpretare a toleranței religioase a vizat, până la 1 ianuarie 1783, doar Principatul Transilvaniei. Vezi și Eduard Winter, *Der Josefismus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus. 1740-1848*, Berlin, 1962, p. 176.

³⁹ Juhász I., *op. cit., loc. cit.*. Cazul semnificativ prezentat aici este cel al Ilonei Cserei, soția baronului Wesselényi Miklós, care deși adoptase calvinismul anterior emiterii decretului, fusese supusă instrucției doctrinare la dispoziția Cancelariei Aulice, ca urmare a solicitării episcopului Batthyány, fiind lipsită totodată și de dreptul de a-și educa proprii copii. Acest caz este invocat ca un fapt regretabil și în scrisoarea contelui Bethlen Pál adresată Consistoriului Suprem la 4 decembrie 1782, contrasemnată de alte douăzeci personalități reformate, printre care mai mulți magnați, juriștii Türi Sámuel și Türi László, savanții și literații Fogarasi Pap József, Halmágyi István și Aranka György (*ibidem*, p. 12-14; Arhiva de Colectare a Eparhiei Reformate din Ardeal, Fond Arhiva Consistoriului Suprem Reformat, nr. 162/1782, f. 1r-v).

⁴⁰ *Ibidem*, f. 2r-6v.

⁴¹ „Quam splendidæ cunq̄ue sint religiosæ parochialesq̄ue Domus, et quantumcunq̄ue apud plerosq̄ue sive Sanctimonias, sive scientiæ opinionem consecutæ sint, tamen pro talibus nihil nisi Arestum et Coactionis Scholæ sunt [...]. Quod omnino talium factum odioso Apostasiæ Titulo vulgo insigniri soleat, cum illud ea plane non sit. Nam nec ad Paganismum nec ad Iudæismum, ut a multis primis Christianismi temporibus factum, a Fide Christiana deficientes, quod unice Legibus nostris

referințele constante la legislația Principatului (*Decretum Tripartitum* și *Approbatæ Constitutiones*) se îmbină, mai ales în cazul punctului trei, cu invocarea principiului dreptului natural și al popoarelor, pentru a demonstra necesitatea recunoașterii deplinei libertăți și egalități a religiilor recepte⁴². Transmis împăratului prin intermediul agentului vienez al consistoriului reformat⁴³, memoriul a avut anumite consecințe, chiar dacă nu cele dorite de autorii lui, adică renunțarea la instrucția religioasă. Astfel, Iosif al II-lea a atenționat clerul catolic, prin mai multe dispoziții emise în cursul anului 1783, să nu transforme instrucția în persecuție și să nu refuze eliberarea certificatelor probatorii; în plus, copiii sub 12 ani au primit dreptul de a urma confesiunea părinților⁴⁴.

Noua vizită întreprinsă de Iosif al II-lea în Transilvania, în anul 1783, a oferit reprezentanților Bisericii evanghelice prilejul de a-și expune principalele doleanțe⁴⁵. În cadrul audienței acordate la Sibiu, în data de 7 iunie, la care au participat și doi înputerniciți ai Universității săsești, primarul Sibiului Rosenfeld și mai vechea cunoștință a împăratului, notarul Mediașului Heidendorf, episcopul Andreas Funk a adus în discuție chestiuni legate de reglementările privind toleranța religioasă: problema instrucției religioase de șase săptămâni, cea a educației copiilor ai căror părinți adoptaseră confesiunea luterană și cea a asistenței religioase acordate credincioșilor luterani de preoții catolici, în locurile unde nu existau preoți proprii. Răspunsurile suveranului reflectă dorința sa de a impune principii esențiale, în propria viziune, ale politicii de toleranță, precum libertatea de decizie în problemele de credință⁴⁶, recunoașterea valabilității sacramentelor acordate de preoții altor confesii⁴⁷, spiritul irenic⁴⁸. Pe de altă parte, în problema instrucției religioase, el a confirmat hotărârea sa de a conserva statutul dominant al religiei catolice⁴⁹. O altă solicitare a episcopului a vizat menținerea sistemului colectelor, interzise prin Edictul de toleranță, pentru că acestea constituiau singurul mijloc de retribuire a învățătorilor din școlile luterane. Împăratul a acceptat pentru moment cererea, dar și-a exprimat intenția de a înlocui acest sistem cu o plată fixă, din veniturile bisericilor⁵⁰. Ulterior, la încheierea vizitei sale în Transilvania, el a emis câteva dispoziții referitoare la chestiunile eclesiastice, dintre care două au avut în vedere cu deosebire Bisericile evanghelică și reformată:

poenale est [...] sed ab una tantum Christianae Religionis Familia et Formula ad aliam, eamque receptam, adeoque impune adoptabilem semet conformat.” *Ibidem*, f. 4v-5r.

⁴² *Ibidem*, f. 5r-6v. Tot aici este invocat și un decret imperial emis la 31 martie 1782 pentru provinciile ereditare, prin care fusese acordată părinților foști catolici libertatea educării copiilor minori în principiile noii confesii.

⁴³ În înștiințarea referitoare la această chestiune adresată lui Bethlen Pál de Consistoriul Suprem, forul reformat și-a exprimat dezacordul cu privire la propunerea contelui de a se trimite o delegație la Curte fără permisiunea prealabilă a împăratului. Juhász I., *op. cit.*, p. 14.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 14; G. M. G. von Herrmann, *op. cit.*, p. 16. Un interesant caz am întâlnit totuși în anul 1786, când Rátz Mária din Târgu Mureș, fostă greco-catolică convertită la romano-catolicism de câțiva ani prin voința tatălui ei, în timp ce mama rămăsese unită, a solicitat să i se permită întoarcerea la vechea confesiune pentru a se putea căsători cu un bărbat aparținând Bisericii greco-catolice, invocând printre alte argumente și dispoziția papei Benedict al XIV-lea; autoritățile civile cărora li s-a adresat au dispus însă ca petenta să efectueze mai întâi instrucția de șase săptămâni, deși era vorba doar de trecerea la un alt rit (AACAI, AE – AOE, nr. 867/1786, f. 1r-2v).

⁴⁵ Michael Conrad von Heyendorff (1730-1821), *Eine Selbstbiographie/O autobiografie*, în *Izvoarele răscoalei lui Horea*. Seria B. *Izvoare narrative*. Vol. I. 1773-1785, București, 1983, p. 34-36; Fr. Teutsch, *op. cit.*, p. 287-290; Juhász I., *op. cit.*, p. 15.

⁴⁶ „[...] căci o schimbare a religiei este o chestiune importantă și cere cunoaștere de sine și chibzuință, pe care un copil încă nu le are, iar eu vreau libertatea (de decizie)”. Citat apud M. Bernath, *op. cit.*, p. 253.

⁴⁷ „Dumneavoastră sunteți totuși mai toleranți decât catolicii, considerați funcțiile clericale la fel de valabile, ca și cum le-ar fi făcut un preot evanghelic, și pe muribunzi îi consolează preotul catolic ca și al lor cu temeuri din religie”. Citat apud Fr. Teutsch (*op. cit.*, p. 289), redat în traducere.

⁴⁸ „Eu doresc să introduc dragoste și unitate și aș vrea să contribuie fiecare”. Citat apud *ibidem* (*loc. cit.*), redat tot în traducere.

⁴⁹ „Religia catolică ca religie a împăratului trebuie să aibă un avantaj, deci nu trebuie să le pară greu evanghelicilor”. Citat apud *ibidem* (p. 288), redat tot în traducere.

⁵⁰ Atitudinea lui Iosif al II-lea are o subliniată motivație utilitaristă care dezvăluie, conform observației lui Ludwig Binder (1981, p. 180), interesul său pentru o politică populaționistă: „Preoții și învățătorii voștri trebuie plătiți, și încă cum se cuvine, mai bine decât cei catolici, deoarece ai voștri au soții și copii, iar ceilalți nu. Dacă supușii mei ar fi turci, atunci și dervișii lor ar trebui să fie bine plătiți, și să poată trăi. Aș dori ca cei care muncesc mult să fie plătiți bine și cei ce nu muncesc mult să primească plată mai mică. Dar acum primește plată mare cel ce muncește puțin, iar cel ce muncește mult are plată mică. De aceea aș vrea să contopesc totul și să repartizez după dreptate, dar preoțimea catolică îmi face tot felul de greutăți [...] Învățătorii trebuie plătiți nu prin colecte, ci din fondul comunităților, din fondul alodial, și plătiți cinstit, cu venituri fixe și nu din punga oamenilor.” Pe de altă parte, împăratul recurge și la o critică la adresa unei asemenea practici, de pe poziții raționaliste: „[...] oamenii sunt făcuți să creadă că prin astfel de daruri pot ajunge în rai, și li se scot banii din pungă, ca și cu Lukaszetteln, și asta e superstiție”. M. C. von Heyendorff, *op. cit.*, p. 36.

libertatea întrunirii sinoadelor celor două Biserici, care aveau rolul unor consistorii pentru soluționarea proceselor ecleziastice, și obligația preoților de a utiliza veniturile bisericești într-o manieră mai adecvată⁵¹.

În concluzie, se poate observa că politica de toleranță religioasă a cunoscut o transformare în sens restrictiv, pe măsură ce reacțiile neprevăzute ale credincioșilor tindeau să depășească limitele libertăților acordate prin Edictul de toleranță. Așa cum era de așteptat, toleranța a fost întâmpinată cu reticență de oficialii romano-catolici și greco-catolici, ale căror confesiuni fuseseră beneficiare ale politicii confesionale din perioada anterioară, în timp ce ortodocșii, tolerați până atunci, au primit-o cu un nedisimulat entuziasm⁵². Desigur, aceștia din urmă nu au câștigat un nou statut, ci doar perspectiva egalei îndreptățiri, ei nemaifiind catalogați drept „schismatici” și primind din nou un episcop de propriul rit. Pe de altă parte, reglementarea privind instrucția religioasă de șase săptămâni a stârnit adversitatea tuturor confesiunilor necatolice, cu atât mai mult cu cât, în cazul confesiunilor protestante recepte, ea constituia o flagrantă încălcare a privilegiilor lor și o nedorită mărturie a conservării statutului catolicismului de religie dominantă⁵³. Pe această cale, principiul originar al toleranței, care nu putea să nu fie agreat de membrii acestor confesiuni, era pus în practică într-un mod cu totul detestabil din punctul lor de vedere. În ciuda acestor opoziții, în momentul celei de-a doua vizite întreprinse în Transilvania, în anul 1783, suveranul se arăta extrem de încrezător, fiind conștient însă de faptul că *Ideile pentru viitor* schițate în urma vizitei anterioare, din anul 1773, și devenite parțial realitate, aveau încă nevoie de ameliorări. Acestea au fost stabilite printr-un nou proiect reformativ, în 17 puncte, intitulat *Observații și dorințe*, punctul al treilea fiind consacrat chestiunilor religioase. Sub acest aspect se considera încă necesară introducerea unor îmbunătățiri, constând mai ales în exacta respectare, atât de către protestanți, cât și de către catolici, a reglementărilor deja emise⁵⁴.

DANIEL DUMITRAN

ANEXĂ

/1r/ MarosVásárhely 4ta 10bris 1782.

Méltóságos Fő Consistorium
Kedves Atyánkfiai Ió Méltóságos Uraink!

Szintén indítjuk vala a Méltóságos Fő Consistoriumhoz ez előtt egy néhány Napokkal készített ide zárt Atyafiságos Levelünket, melyben jelentetük, hogy a' hat héti Instructio által következhető Erőszak, a' hozzánk tért Atyafiai Gyermekének elvétettetése, 's a' Római hitben való neveltetések, közelebbről pedig a' B. Vesselényi Miklosné Aszszony e' színű szomorú környül állásai megérdemlénék, hogy ezeknek orvoslására, nem tsak alázatos könyörgésünket, hanem solennis Deputationkat, amaz minden Uralkodók között legigazságosabb. Ditsőséges Fejedelmünkhez, minden halogatás nélkül fel küldenők. Minek előtte ugyan tsak azon Levelünket el indítottuk volna, értettük ujra, hogy talám éppen ez a' munka, mellyet az elébbeni Levelünkkel ide zárva küldünk; 's a' Felséges udvarnál lejendő bé adás végett a' Méltóságos Fő Consistoriumnak ajánlottunk, az Augustana Confession lévő Atyánkfiai megegyezésekkel a' Méltóságos Fő Consistoriumtól már felküldetett. Mellyen valamint egy felől szívbéli tellyes örömmüket érezzük, úgy nem állhattuk meg más felől, hogy ujjabban Atyafiságos bizodalommal ne jelentsük a' Méltóságos Fő Consistoriumnak, hogy ha szintén azon könyörgésünk már felküldetett is, szükségesnek 's elkerülhetetlennek tartjuk a' mellett még is a' Deputatio küldését, melynek szerentsés, és kívánságunkal megedgyező kimenetelével biztat minket a' mi szomszéd Magyar Országi Atyánkfiai nem régi példájok, kik a' Deputatis küldésre engedelmet nem is kértenek, Deputatussaik mindazáltal kegyelmesen meghalgattattak, 's kérésekre kegyes választ nyertek. Ezen Deputationak pedig mina a' két

⁵¹ G. A. Schuller, *op. cit.*, p. 93; dispozițiile au fost transmise la 12 iunie.

⁵² O mărturie în acest sens la M. Bernath, *op. cit.*, p. 258.

⁵³ Este semnificativă dispoziția imperială din 9 aprilie 1783, comunicată de Guberniu la 29 aprilie, prin care s-a interzis preoților necatolici să acorde asistență religioasă celor care nu-și încheiaseră instrucția de șase săptămâni, chiar „in articulo mortis”, pentru că „nădeajde încă tot iaste, cum că nefericiții scăzuți [...] prin învățatură mîntuitoare în adevărata, și singură spăsitoarea Credința cea Pravoslavnică [id est: catolică] or rămînea [...]”. Același decret recomanda apelul la sprijinul autorităților civile împotriva credincioșilor care, fără a-și fi încheiat instrucția religioasă, refuzau să se supună preotului catolic. *Milostive porunci împărătești ...*, f. 3v.

⁵⁴ G. A. Schuller, *op. cit.*, p. 94. În legătură cu aceste idei de reformă, împăratul a solicitat opinia cancelarului aulic pentru problemele Ungariei, Pálffy Károly, și a președintelui Cancelariei Aulice unificate ungaro-transilvănene, Eszterházy Ferenc, având intenția de a găsi „alt mijloc pentru atingerea țelului său, dacă acesta nu părea realizabil” (apud *ibidem*, p. 95).

Vallásból kellene ítéletünk szerént lenni, ha tudni illik azoknak is tettszik, ha pedig a' ,ás részen való Atyafiak ebben meg nem edgyeznének, különösön a' mi részünkről tellyességgel el nem kellene múlászteni, még pedig mind a' két Statusból, a' Papi rendből /1v/ azért, hogy a' synodalis Gyűléskre való engedelem kérés azok által leghellyesebben sollicitatathatnék, e' mellett a' Ius Ecclesiasticumról és a' Studium Cursusról készítendő munkák, mellyek a' Deputatit oda fenn érhetnék, a' Papi rendet illetik közelebbről. A' mi Vallásunk résziről e Statu quidem Seculari Gróff Teleki Jóseff és Fekete Ferentz, vagy ha ez az alatt Bétsből letalálna indulni, akar egyéb aránt akadállyoztatni, Vaji Dániel Urakat Kedves Atyánkfiait, e statu autem Ecclesiastico Tisztelendő Borosnyai Simeon Uramat, vagy ez nem mehetvén Kováts Jóseff és Kis Gergely Uraimék közül egyikét legalkalmatosabbaknak állitanok. Melly Deputationak minden modon lejendő fiettetését, 's ha a' Méltóságos Consistorium valamiben szükségesnek találja velünk való Concertatióját midőn Atyafiságos bizodalommal ujjabban is kérjük, Atyafiságába gratiajába ajánlottak maradunk

A' Méltóságos Fő Consistoriumnak

alazatos szolgálai

Bethlen Pál m.p.

B. Korda György m.p.

Szentkereszti Samuel m.t.k.

Tűri Sámuel m.p.

G. Bethlen Gergely m.t.k.

Aranka György m.p.

G. Toldalagi Ferentz m.t.k.

Zejk Daniel m.p.

Groff Teleki Lajos m.p.

Daniel Imre m.p.

Bethlen Farkas m.p.

Tűri László m.t.k.

Vay Daniel m.p.

Halmágyi László m.t.k.

Halmágyi István m.p.

Bihari János m.t.k.

Aranka Daniel m.p.

G. Nemes Gábor m.p.

K. Mátyus István m.p.

Basa István m.t.k.

Borosnyai L. György m.t.k.

Fogarasi Jósef m.t.k.

/2r/ Augustissime Imperator et Rex Apostolice!

Quod Majestas Vestra Sacratissima tam tunc, cum auspiciatissimum post fata Magnae Matris Suae, Provinciae hujus Regimen feliciter iniret, omnes ejusdem Leges et Constitutiones generatim benigne confirmaverit, quam etiam postea, cum nempe eam, quam Christiana charitas svasit, ac inde a priscis temporibus, per peculiars easque fundamentals Leges in hac Provincia sanxit, Receptarum Religionum et Conscientiarum Libertatem, rara generis humani felicitate ad alias quoque haereditarias suas Provincias per modum Tollerantiae pertinere voluit: peculiars simul eas Leges et Consuetudines nostras, quibus aequalitas et libertas Receptarum in hac Provincia Religionum innititur, tenore etiam Benigni Rescripti sui Regii Die 18^a Novembris Anni 1781 editi, porro quoque sartas tectasque in vigore relinquendas et observandas clementer jusserit, prout maximi beneficii loco reputamus, ita etiam grato memorique recolimus animo, et confirmata Religionis nostrae in hac Provincia juxta Leges libertate, publica exultantes laetitia, pro salute vita incolumitate et felici Imperio Majestatis Vestrae ardentissima nuncupamus vota. Et quemadmodum nihil nobis sanctius antiquiusque est quam nostra ad firmandam mutuam inter Receptas Religiones charitatem conferre studia: ita non intermisimus ea omnia quae ad assequendum salutarem hunc finem in Benignis etiam Resolutionibus Regiis praestitum, conducibilia nobis visa sunt, superintendentibus et Ministris Ecclesiarum nostrarum serio inculcare.

Appellentibus nihilominus novis, Regii Majestatis Vestrae in hac Provincia Gubernii ordinibus Die /2v/ 20^a Iuny Anni currentis numero 4155, ad nos exaratis, una cum advolutis Benigni Rescripti Regii Die 22da Maji Anni Ibidem currentis emanati exemplis typis excusi, non possumus diffiteri, non parum consternatos nos esse ubi intelleximus ex iis clementer praecipi et quidem

1° Ut in posterum nemini a Religione Romano Catholica ad aliam transgredi liberum sit, nisi qui praevis instructionem in Domo quadam religiosa per sex hebdomadarum spatium recepisset, atque semet legitimis et authenticis Sacerdotis Catholici instructionem hanc impertientis, et religiosae illius Domus superioris Testimoniis eatenus legitimare posset.

2do Omnibus Ministris A catholicis (quo nomine et nostros designari putamus) sub severissima animadversione interdicti, ne absque praevia ejusmodi legitimatione quempiam a Catholica Religione ad aliam transeuntem in coetum suum assumere, eo minus communionem, aut alia ritus sui sacramenta administrare praesumant.

3^{io} Ut proles a Religione Catholica deficientium ante eorundem defectum natae, et infra Annos discretionis constitutae in Religione Catholica educantur, certo praevidentes fore, ut per publicationem Regiae hujus modificatoriae Resolutionis plurimae in nos contra piam etiam Majestatis Vestrae intentionem,

declaratamque prima normali Benigne Resolutione sua voluntatem, redundant molestiae, quae cum confirmatis Juribus et Libertatibus, adeoque Publicis in favorem nostri conditis Patriae Legibus et Constitutionibus conciliari non posse existimamus.

Quo proinde rerum nostrarum in situ freti, fiducia illa, quam in Justitia et Clementia Majestatis Vestrae collocamus, humillimas eatenus preces nostras de genu suplices interponere sustinemus:

1° Ut eos qui a Religione Catholica ad Religionem nostram et communionem transire cupiunt, a recipienda prius in Domo qualicunque religiosa vel Parochiali sex hebdomadarum instructione, eatenusque producendis sacerdotis catholici vel Religiosae Domus Superioris Testimoniis clementer dispensare.

2do Ministrorum nostrorum inhibitionem a talium receptione et admissione relaxare. Et

/3r/ 3^{io} Prolibus ad Religionem nostram transeuntium, quoad eorum in alia, quam Parentum suorum Religione, denegatam educationem parcere dignetur. Et quidem

Primo Quoad illos qui a Religione Catholica ad Religionem nostram transire cupiunt ex rationibus sequentibus,

1° Quia si his non prius, nec alia ratione ad Religionem nostram accedere concessum fuerit, quam si, et ubi semet de jam impertita sibi per sex hebdomadas instructione Testimonio Sacerdotum Catholicorum legitimaverint, coactim quam Majestas in negotio Religionis procul a quibusvis abesse clementer jussit, imo etiam vexis latissima spatia laxabuntur. Nam

a. Sacerdotes Romano Catholici procul omni dubio Religioni sibi ducent deficientibus a fide sua Testimoniales ad defectionem Litteras impertiri, iis vero denegatis,

b. Ministri nostri, qui licet haud minus Religione se impediri judicabunt in Communionem fidei suae venire cupientibus sacris interdicere, in exequendo numero suo impediuntur. Ac sic

c. Illi omnes, quibus ab una quidem parte Testimoniales, ab alia vero altissimum, ob interdictum admissio ad Religionem nostram denegabitur, immunes a coactione non erunt, dum in re negativam Sacerdotes Catholici et reverentiam Ministrorum altissimas erga ordinationes extra gremium Ecclesiae constitui cogentur.

d. Quia tales ne hunc ad statum omni consideratione dignum reducantur, inviti etiam Ibidem, ubi nollent manere, Religionemque, quam animo non probant, simulare cogentur, hocque facto non nisi Hypocritarum in Ecclesia numerus augebitur.

2do Quia si hi ad recipiendam in domibus parochialibus vel plane religiosis sex hebdomadarum in fide instructionem compellentur, durior nostra conditio Tolleratorum, apud nos Dis-Unitorum Valachorum conditione futura est, ut pote quia

a. Ab unione deficientes non in Domibus Parochiali**/3v/**bus, multo minus in religiosis, sed in ipsis habitationum suarum locis statuque libero citra ullam vim et coactionem in fidei veritatibus instrui disponuntur.

b. Quia hi etiamsi ita, ut nostri praecipuntur, tractarentur, nullam per hoc velut Jure Tollerati Approbatæ Constitutionis Partis 1^{ae} Titulus 8 Articulus 1 et Titulus 9 Articulus 1 jurium suorum diminutionem paterentur.

3^{io} Quia his, similibusque restrictionibus non tantum eorum, qui ad communionem nostram transire cupiunt, vel jam etiam transierunt, sed etiam universae nostrae Religionis Jura praejudicium paterentur. Nam

a. Hoc facto aequalitas Juris inter quatuor Religiones receptas Legibus Patriae nostrae sollemnissimis signanter Art. 2. et 8. Part. 1. Tit. 1 nec non Art. 1. Part. 3. Tit. 1 Approbatarum Constitutionum sancita tolleretur, non tantum sed etiam

b. Una Religio non magis quam aliae tres in Regno Recepta neque majoribus Libertatibus, quam eadem gaudens et provisa reliquis sibi aequalibus praevalebit et dominabitur.

4° Quia his ipsis restrictionibus porro etiam Legum harum scopus perfectam inter quatuor inprovinciatas Religiones aequalitatem stabilientium, qui non alias, quam mutuae inter eas amicitiae et charitatis Christianae conservatione fuit, interverterentur, quae tamen ob maximum, quod ad felicitatem populi cujuscunque confert, momentum tanta contentione tamque sincero studio per Praedecessores aequae Principes olim nostros Legum harum conditores quaerebatur, ut

a. Hanc unionem mutuamque inter Regnicolas Conventionem sancte illibateque observandam omnes omnino Provinciae hujus status et ordines semet juramenti sacramento obstringere debuerint.

b. Ad casum violationis harum Provinciae hujus constitutionum, quam et aliarum nationalium Libertatum et immunitatum, Privilegiorum item, et receptarum Consuetudinum, quibus eidem, quae semet ex tribus Nationibus in Libertatibus Laesam sentiret, potestas fuerit duas alias Nationes requirendi, ut communi secum facta causa, Principem ante Diaetam etiam, de adherendo laesae Parti **/4r/** remedio, interpellare tenerentur, prout de his omnibus ipsa etiam Juramenti Formula, Unionisque conditiones Art. 1. Part. 3. Tit. 1. Approbatarum Constitutionum, per extensum insertae reperiuntur. Accedit

5° Quod haec Receptarum in Patria nostra Religionum Libertas vigore Art. 4. Part. 1. Tit. 5. Approbatarum Constitutionum, quoad conscientias iis addictorum adeo irrestricta cuique relicta sit, ut si quis eam, quam quæntea secutus fuit, Religionem mutare, aliamque ex tribus adoptare vellet, integrum cuique his expressis statim citatae Legis verbis relictum fuerit: *és az után ha akarja Religioját változtatni, szabadságában lessen.* Idest, etsi postea mutare Religionem voluerit, liberum ipsi erit. Nulla hic ex quatuor Receptis, Recepta

Religione, vel indigitata inquam mutare debeat, sed re simpliciter libere, cujusque arbitrio relicta, nec ulla uberioris a Sacerdote aut Ministro suo instructione recipiendae conditione praescripta, vel loco ejusdem excipiendae, determinatae, sed eo solum, quod et recti ordinis ratio, et morum disciplinae conservatio exigit, constituto, ut si qui talium, quoad copulam, vel divortium, aut etiam reconciliationem, quaestione cujuspiam, vel processui coram foro Religionis suae prioris ante hanc suam intentionem impliciti fuissent, hujus omnino exitum et decisionem expectare teneantur, nec ulla de consecuturis exinde, vel introducendis, aut patrandis abusibus, subinserta praecautio, si quidem haec tam naturalis et reciproca conscientiarum Libertas grata potius, et accepta cuique parti fuit, sed et

6° Omnis haec quoad impertiendam talibus institutionem cautio superflua omnino videtur, quia ea est hodie Religionis Romano Catholicae in hac Provincia felicitas, eaque ubique opportunitas, ut in ea nati, educatique cura partim Parochorum et Ludi-Magistrorum, partim etiam parentum suorum, ab ipsis incunabulis, per singulos aetatis annos Principiis Religionis suae rite imbui possint, imbuanturque.

c. Quia hujusmodi ad nos transeuntium rari, vel fere nulli tales sunt, qui Principiorum Religionis Catho/4v/licae cognitione destituerentur, sed tales potius qui eadem cognita quidem sibi habent, sed in iis conscientiarum suarum tranquillitatem nulla coactione unquam procurandam non inveniunt, id quod vel inde confirmatur. Quod

d. Tales nulla prorsus (quae apud nos nec suppetunt, nec si vel suppeterent, dantur) per suum ad Communionem nostram accessum, sive civilia, sive alia emolumenta, quae vel ambitio vel avaritia expetit, speranda habeant, sed solam Religionis nostrae cognitionem, internamque de ejus Principiis convictionem pro lucra reputare debeant.

Quod hujusmodi post convictionem talium tentanda longa sex hebdomadarum institutio, plus taedii et damni illis, quam aedificationis allatura videatur. Nihil enim magis spontaneum animum requirit quam Religio, nihilque magis, quam illa coactionem respuit, adeo ut ubi haec accedit, ibi illam ablatam, ibi nudam esse Lactantius dicat Inst. Div. nam

1° Quam splendidae cunquae sint religiosae parochialesque Domus, et quantumcunque apud plerosque sive sanctimoniae, sive scientiae opinionem consecutae sint, tamen pro talibus nihil nisi arestum et coactionis Scholae sunt; cum tamen aresta Legum Patriae nostrae dictamine non nisi talibus criminibus destinatae sunt, quae impunita ob tranquillitatem publicam dimitti nequeant, et tunc quoque legitima citatione et convictione praecedente Decr. P. 1. Tit. 9. et Approbatarum Constitutionum P. 3. Tit. 11. Art. 1. nec obstat,

2do Quod omnino talium factum odioso Apostasiae Titulo vulgo insigniri soleat, cum illud ea plane non sit. Nam nec ad Paganismum nec ad Iudaismum, ut a multis primis Christianismi temporibus factum, a fide Christiana deficientes, quod uni/5r/ce Legibus nostras poenale est, Decr. P. 1. Tit. 10. et 14. et Approbatarum Constitutionum Part. 1. Tit. 1. Art. 4. et Tit. 4. Art. 1 sed ab una tantum Christianae Religionis familia et formula ad aliam, eamque Receptam, adeoque impune adoptabilem semet conformat.

Esett értésünkre hogy ezen punctumra nézve hatottanak a' Méltóságos Fő Consistorium eleibe már panaszok mind a' Klastromokban szenvedett erőltetésről, mind arról hogy a' hat heti Instructio után is testimoniumokat nem nyertenek, 's azon specificus casusokat kellene ele hozni.

Secundo Ministrorum, quoque nostrorum a talium admissione inhibitionis relaxationem supplices exoramus. Nam

1mo Queadmodum Sacerdotes Romano Catholici nostros apud semet insinuantes non recipere sibi religioni ducunt: ita hi quoque repudiationem ad se venientium pro casu conscientiae reputant.

2do Quia his idem Jus per Leges Patriae nostrae circa munia sua exercenda competit, quod Sacerdotibus Catholicis circa sua

3° Quia hac horum restrictione aequalitas Jurium horum, et illorum Legibus stabilita tolleretur.

Tertio Supplices etiam quoad proles hujusmodi ad Religionem nostram transeuntium Romano Catholicorum instamus, ne iisdem earum in Religione sua procuranda educatione inhibeat, ex rationibus sequentibus,

1° Quia educationis prolium Jus omnium ubique Gentium et Nationum Legibus, ac ipsis etiam naturae Jure nobiscum plane nato parentibus attributum est, iisdemque sine gravi Jurium suorum laesione, nostrum vero omnium communi conservatione adimi non potest.

2do Quia Libertati Religionis nostrae, et aequalitati Jurium Receptarum in hac Provincia Reli/5v/gionum adversaretur, miseros hujusmodi Parentes chararum prolium suarum educationis secundum principia sua instituendae Jure privari, eademque ea solum de causa, quod ante transitum suorum Parentum ad alterutram ex Religionibus nostris natae fuissent, intra annos discretionis in Religione Romano Catholica educari juberi.

3° Quia proles minorenes, donec parentes superstites habent, de Lege non tantum Patria, sed etiam Naturae et Gentium, tutelae parentum subesse jubeantur et disponantur, quibus Jus non tantum earum corpora fortunisque, sed etiam animas curandi, id est iis principii, quae ipsi optime maximeque salutaria judicant, imbuendi, Moresque iisdem convenienter formandi competit.

4° Quia restrictione hac subsistente beatiore longe futuri sunt illi qui in Provinciis Majestatis Vestrae haereditariis Germanicis Tollerantiae duntaxat beneficio gaudent, in quorum scilicet gratiam ex indulgentia

Majestatis Vestrae Benignae Tollerantiae Normativo de dto 31^a Marty anno currenti emanato, cautum est; ut Parentes a Religione Catholica deficientes proles suas infra annos discretionis in ea quam amplexi sunt, Religione educare possint. Imo

5° Conditio Parentum talium ad Religionem nostram et Communionem transeuntium durior etiam conditione illorum futura est, qui priori sub providential ob mutatam Religionem suam Actionibus fiscalibus convicti ad annuos carceres damnati, in iisque vario modo macerati, prolium tamen suarum in eadem educandi jure privati haud sunt. Quis enim Pater, Mater[que] /6r/ non mallet durissimos unius anni carceres perferre, quam perpetuo animi non tantum taedio, sed perturbationibus et anxietatibus ex eo conceptis affici et confici, quod jure proles suas in ea Religione quam ipse ex mero tranquillitatis conscientiae suae desiderio adoptasset, educandi in perpetuum exui? Quibus rationibus et momentis

6° Accedit etiam Legis Approbatarum scilicet Constitutionum Part. 1. Tit. 1. Art. 8. his verbis, in favorem Receptorum apud nos Religionum facta dispositio: *Végeztetett, hogy senki alatta valo községét lobbágyokat, Házak Népét, se semminemű rendeket erőszakkal akárminemű büntetésnek is fenytékje alatt maga religiojára ne kenszeritse*, id est, statutum est, ne quisquam sibi subjectam plebem, subditos, eorum familiam, ne[que]ve ullius gradus ordines vi, vel cujuscunque poenae irrogatione ad suam Religionem cogat, ubi sane familiae nomine etiam filios, filiasque familias contineri, dubium plane nullum est. Nec

7mo Ratio sufficiens ulla svadet ut proles, quae alias omnium Parentum suorum successionis ex asse haeredes sint, eo ex motivo, quod earum nativitas mutationem Religionis Parentum praecesserit, in eandem unice succedendi jure exuantur. Quodsi denique similium ad Religionem nostram transeuntium Proles e charis Parentum amplexibus divulsae alicui in fide Romano Catholica imbuendae traderentur, quis ille unquam exisset, aut concipi poterit tertius, qui Parentum partes rite impleat, tenerrimumque illum amorem, qui e solo instinctu naturali promanat, miserrimis illis orphanis impertiatur, quis tandem et quantum sumtuum necessariorum in eorum rationes supeditabit.

Quae cum ita sint, et praememorata salu/6v/taris ipsisque Naturae Legibus innixa Constitutio inter Tolleratois in Provinciis Majestatis Vestrae Germanicis ex Clementia Majestatis Vestrae obtineat, longe majori fiducia de genu ex praescripto etiam Legum nostrarum fundamentalium in hac Provincia, in qua scilicet Religiones Receptae aequalitate quoad omnia gaudent, valere debet, Benigno etiam accedente Majestatis Vestrae jussu, magis adhuc valere observarique debeat, Parentesque in Magno hocce Principatu a Romano Catholica Religione ad nostras aeque Receptas redeuntes solatio educationis prolium suarum in ea, quam ipsi profitentur, Religione beare, eos vero, qui Religionem Nostram amplecti volunt, vel eam etiam amplexi sunt, gravi illa, non tantum molestia, sed etiam impertiendae taedio illis invitis per sex hebdomadas instructionis in ea Religione, quam praeterea cognitam sibi habent, mutare attamen cupiunt, ex sensu et praescripto praelaudatarum Patriae Nostrae Legum Receptorumque ejus Consuetudinum liberare clementissime dignetur.

Viennae 20^a 7^{bris} 1782

Consistoria in M. Transylvaniae
Principatus Helveticae et Augustanae
Confessionioni addictorum